

ידעך מ'זבב 'זב

Devarim

The Effective Critic

①
to class
like change
ideas

The first verse of Deuteronomy, the fifth and culminating book of the Torah, sounds prosaic. "These are the words that Moses spoke to all Israel beyond the Jordan – in the wilderness, on the plain opposite Suph, between Paran and Tophel, Laban, Hazeroth, and Di-zahab." There is no hint of drama in these words. But the Sages of the Talmud found one, and it is life-changing.

What is odd in the verse is the last place-name: Di-zahab (*DiZahav* in Hebrew). What and where is this place? It hasn't been mentioned before, nor is it mentioned again anywhere else in Tanakh. But the name is tantalising. It seems to mean, "Enough gold." Gold is certainly something we have heard about before. It was the metal of which the calf was made while Moses was on the mountain receiving the Torah from God. This was one of the great sins of the wilderness years. Might the enigmatic mention of a place called "Enough gold" have something to do with it?

From these clues and cues, the Sages inferred a remarkable drama.

Ⓢ This is what they said:

Moses spoke audaciously (*hitiah devarim*) towards Heaven...

The school of R. Yannai learned this from the words *DiZahav*

What do these words mean? They said in the school of R. Yannai:

Thus spoke Moses before the Holy One, blessed be He: "Sov-

21 reign of the Universe, the silver and gold (*zahav*) which You showered on Israel until they said 'Enough (*dai*)' was what caused them to make the calf..." R. Hiyya bar Abba said: It is like the

case of a man who had a son. He bathed him and anointed him and gave him plenty to eat and drink and hung a purse around

22 his neck and set him down at the door of a house of ill-repute. How could he help sinning?¹

Moses, in this dramatic re-reading, is portrayed as counsel for the defence of the Jewish people. Yes, he admits to God, the people did indeed com-

31 mit a sin. But it was You who provided them with the opportunity and the temptation. If the Israelites had not had gold in the wilderness, they

could not have made a golden calf. Besides which, who needs gold in a wilderness? There was only one reason the Israelites had gold with

36 them: because they were following Your instructions. You said: "Tell the people that every man is to ask his neighbour and every woman is

to ask her neighbour for objects of silver and gold" (Ex. 11:2). Therefore, do not blame them. Please, instead, forgive them.

This is a wonderful passage in its own right. It represents what the Sages called *hutzpa kelapei Shemaya*, "audacity towards Heaven."² (We

41 tend to think of *hutzpa* as a Yiddish word, but it is in fact Aramaic and comes to us from the Babylonian Talmud.) The question, though, is:

Why did the Sages choose this passage to make the point?

After all, the episode of the Golden Calf is set out in full in Exodus 32-34. The Torah tells us explicitly how daring Moses was in prayer.

First, when God tells him what the people have done, Moses immediately responds by saying, "Lord, why should Your anger burn against

① Your people? ... Why should the Egyptians say, 'It was with evil intent that He brought them out, to kill them in the mountains and to wipe

them off the face of the earth?" (Ex. 32:11-12). This is audacious. Moses tells God that, regardless of what the people have done, it will be His reputation that will suffer if it becomes known that He did not lead the Israelites to freedom, but instead killed them in the desert.

Then, descending the mountain and seeing what the people have done, he does his single most daring act. He smashes the tablets, engraved by God Himself. The audacity continues. Moses goes back up the mountain and says to God, "These people have indeed committed a great sin. They have made themselves an idol of gold. But now, please forgive their sin – but if not, then blot me out of the book You have written" (Ex. 32:31-32). This is unprecedented language. This should be the passage to which the Sages attached an account of Moses' boldness in defence of his people. Why then attach it here, to an obscure place-name in the first verse of Deuteronomy, where it is radically out of keeping with the plain sense of the verse?³

I believe the answer is this. Throughout Deuteronomy Moses is relentless in his criticism of the people: "From the day you left Egypt until you arrived here, you have been rebellious against the Lord... You have been rebellious against the Lord ever since I have known you." (Deut. 9:7, 24). His critique extends to the future: "If you have been rebellious against the Lord while I am still alive and with you, how much more will you rebel after I die!" (Deut. 31:27). Even the curses in Deuteronomy, delivered by Moses himself,⁴ are bleaker than those in Leviticus 26 and lack any note of consolation.

Criticism is easy to deliver but hard to bear. It is all too easy for people to close their ears, or even turn the criticism around ("He's blaming us, but he should be blaming himself. After all, he was in charge"). What does it take for criticism to be heeded? The people have to know, beyond a shadow of a doubt, that the leader is always ready to defend them. They have to know that he cares for them, wants the best for them, and is prepared to take personal risks for their sake. Only when people know for certain that you want their good, do they listen to you when you criticise them.

That is what led the Sages to give the interpretation they did to the place-name Di-zahab in the first verse of Deuteronomy. Why was Moses able to be as critical as he was in the last month of his life? Because the people he was talking to knew that he had defended them and their parents in his prayers for divine forgiveness, that he had taken the risk of challenging God, that he had declined God's offer to abandon the Israelites and begin again with him – in short, that his whole life as a leader was dedicated to doing what was the best for the people. When you know that about someone, you listen to them even when they criticise you.

One of my all-time heroes is the great hasidic rabbi Levi Yitzhak of Berdichev (1740-1809). Many stories are told of how he interceded with Heaven on behalf of the Jewish people. My favourite, doubtless apocryphal, story is this: Levi Yitzhak once saw a Jew smoking in the street on Shabbat. He said, "My friend, surely you have forgotten that it is Shabbat today." "No," said the other, "I know what day it is." "Then surely you have forgotten that smoking is forbidden on Shabbat." "No, I know it is forbidden." "Then surely you must have been thinking about something else when you lit the cigarette." "No," the other replied, "I knew what I was doing." At this, Levi Yitzhak turned his eyes upward to heaven and said, "Sovereign of the Universe, who is like Your people Israel? I give this man every chance, and still he cannot tell a lie!"

The great leaders of Israel were the great defenders of Israel, people who saw the good within the not-yet-good. That is why they were listened to when they urged people to change and grow. That is how the Sages saw Moses. This was the man who had the audacity to win forgiveness for the people who had made the golden calf.

It is easy to criticise, hard to defend. But the midrash about Moses tells us a life-changing idea: If you seek to change someone, make sure that you are willing to help them when they need your help, defend them when they need your defence, and see the good in them, not just the bad. Anyone can complain, but we have to earn the right to criticise.

Life-Changing Idea #44

If you seek to change someone, make sure that you are willing to help them when they need your help, defend them when they need your defence, and see the good in them, not just the bad.

אשריכם ישראל (ימי בין המצרים)

"איכא אשא לבדי וגו'" (דברים א', י"ב)

ובחז"ל (איכ"ר פ"א): "ג' נתנבאו בלשון איכה וכו'", ע"ש.

שנינו בגמרא (כתובות ס"ו, ע"ב): "ת"ר, מעשה בר' יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור, והיה יוצא מירושלים, והיו תלמידיו מהלכין אחריו. ראה ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין גללי בהמתן של ערביים, כיון שראתה אותו - נתעטפה בשערה ועמדה לפני, אמרה לו: 'רבי פרנסני!'. אמר לה: 'בתי, בת מי את?', אמרה לו: 'בת נקדימון בן גוריון אני!'. אמר לה: 'בתי, ממון של בית אביך היכן הלך?' וכו', בכה ריב"ז ואמר: 'אשריכם ישראל! בזמן שעושיין רצונו של מקום - אין כל אומה ולשון שולטת בהם, ובזמן שאין עושיין רצונו של מקום - מוסרין ביד אומה שפלה, ולא ביד אומה שפלה - אלא ביד בהמתן של אומה שפלה', ע"כ הצריך לעניינינו.

והנה כבר עמדו גדולי עולם על מדוכה זו, ובראשם בעל העקידה, דבשלמא על ד"ז שאם אנו עושים רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בנו - מובן מאד מה שהכריז ריב"ז בהקדמה ואמר: "אשריכם ישראל!", אבל על הסיפא - בשעה שאין עושיין רצונו של מקום נמסרים ביד אומה שפלה וכו' - מאי שייך לומר ע"ז "אשריכם"? איזה אושר הוא זה?

העונש הגדול ביותר - הסתר פנים

וכדי להבין ולהתכונן היטב בדבר, נביא עוד מאמר בגמרא (ברכות ז', ע"ב) על הא דכתיב (תהלים ג', א'): "מזמור לדוד בכרחו מפני אבשלום בנו". ופרכינן: "מזמור לדוד? - קינה לדוד מיבעי ליה! אר"ש בא"ב: משל למה הדבר דומה? לאדם שיצא עליו שטר חוב, קודם שפרעו - היה עצוב, לאחר שפרעו - שמח. אף כן דוד, כיון שאמר לו הקב"ה (שמואל ב' י"ב, י"א): 'הגני מקים עליך רעה מביתך' ה' היה עצוב, אמר: 'שמא עבד או ממזר הוא - דלא חיים עלי!', כיון דחזא דאבשלום הוא - שמח, משום הכי אמר מזמור", ע"כ.

וגם כאן יש להתכונן טובא מה דשמח ואמר מזמור מפני שקם עליו אבשלום בנו שהוא ירחם עליו, הרי מפורש בפרשה שם (שמואל ב' י"ז, א') שהתייעץ אבשלום להרוג את דוד, כמו שכתוב: 'ויאמר אחיתופל אל אבשלום אבחרה נא שנים עשר אלף איש וגו' ואבוא עליו והכיתי את המלך לבדו וגו' ויישר הדבר בעיני אבשלום וגו', וכן אמר דוד בעצמו למעלה (כפרק ט"ז, י"א): 'הנה בני אשר יצא ממעי מבקש את נפשי וגו'', ולולא מאת ד' היתה זאת שיקבל עצת חושי הארכי להפר עצת אחיתופל - היה הורגו בודאי, ולא היה מרחם עליו כלל! וא"כ, מה זו שמחה עושה - שאמר מזמור לדוד? והדרא קושיה לדוכתא: קינה לדוד מיבעי ליה! (וראה במהרש"א שפירש דוד עכ"פ חשב שירחם עליו, יעו"ש ואכמ"ל).

(3)
מ
ש
(4)
1078

(3)

ומצאנו תשובה על שאלה זו בלוחות העדות להג"ר יהונתן אייבשיץ ז"ל, ואנו נרחיב קצת הדיבור בזה - עפ"י משל לבן הנלקה, ומפנה ראשו ורואה כי אביו הוא המכה אותו ומייסרו על חטאו אשר עשה, ועוד מראה לו פניו על כל מכה ומכה - ואומר לו: 'דע על מה אתה לוקה! כי עשית כך וכך!', הרי זו מדה גדולה של רחמי אב על בנו - להדריכו ולחנכו ולחשוך בעדו שלא יבוא לידי מכשול ומלקות עוד הפעם! וגם עצם המכות - יורדים עליו בחסד וחנינה!

משא"כ אם יחטא הבן חטא גדול, או חטאים רבים אשר יחרה אפו של אביו עליו עד כדי כך שיסתיר פניו ממנו ולא יראה אליו כלל, רק ישלח שליח להכותו לבזותו ולקללו - הרי פשוט הוא שהמכות אשר ינחתו על הבן כמה קשות ואכזריות יהיו! ועוד, והוא העיקר, שמכאן הוכחה עד כמה נתרחק בעת שפוך חמתו עליו - לראותו ולשמוע אנחתו וחרטתו ממעשיו הרעים, לחוס עליו ולומר לו סלחתי!

והנה, ברוב פעמים נענש האדם בדרך הטבע - אשר בסדר זה מנהיג הבו"ת את העולם, וזה בדרך הסתר פנים, כי ברוב פעמים תולה האדם יסורים אלו במקרים - ושוכח כי עוונותיו גרמו אלה, ואומר לנפשו כל ראש לחלי וכל לבב דוי, כלומר: לכן כואב הראש... ובמקרה בא - מסיבה זו או אחרת, כרגיל בפי המון העם... אבל אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, וכל האומר הקב"ה וותרן -

יוותרו מעיו, לכן כשם שהקב"ה משלם לרשעים שכר מצותן בעוה"ז כדי לאבדן מעוה"ב - כך להיפוך הוא מייסר את הצדיקים בעוה"ז כדי לנקותם ולזכותם בעוה"ב!

הצדיקים - שמחים ביסוריך, בפרט כשמפנים ראשיהם כלפי מעלה ורואים יד ד' עליהם - שלא בדרך הטבע - הרי מרגישים בזה את הקירבה היתירה שהם קרובים אליו יתברך, וכי רוצה ד' את יראיו את המייחלים לחסדו, ושמחים!

ועפ"י מסביר הג"ר יהונתן את המאמר בגמרא הנ"ל, שמכיון שאמר לו הקב"ה לדוד: 'הנני מקים עליך רעה מביתך' - היה עצב, אמר: 'שמא עבד או ממזר הוא דלא חיים עלי?', כלומר: שזה בדרך הטבע - שעבד או ממזר אשר יקום עלי לא ירחם, והיינו שנתרחקתי מעל השי"ת כל כך - שהפיל אותי בטבע העולם ומייסר אותי על ידי שליח - שהוא הטבע - כסדרו של עולם, וא"כ ח"ו כמעט אפסה תקוה שיקבל תשובתי - כי לא יעזבנו ליכנס במחיצתו!

אבל כשראה שאבשלום בנו הוא הרודף, והוא הוא שרוצה להורגו - זהו שלא בדרך הטבע, שבנו היוצא ממעיו ימרוד בו וכל מגמתו יהיה לבוא עליו ולקחת נפשו ממש - נפש אביו מולידו אשר ילדו גידלו ונתן לו כל חפצו, נתברר לו מזה לדוד המע"ה כי לא נדחה ח"ו ממחיצתו של הקב"ה, דאינו בהסתר פנים, לכן שמח על זאת ואמר מזמור!

אשריכם ישראל - שנמסרים ביד אומה שפלה

וכע"ז אפשר לפרש גם הגמרא בכתובות במה שבכה ריב"ז ואמר אשריכם ישראל וכו', דאין הכי נמי, שבכה בכי רב על גאוותן של ישראל שניטלה מהם - ונמסרו ליד אומה שפלה, ולא רק ביד אומה שפלה - אלא ביד בהמתן של אומה שפלה, כפי שראה לפניו הדבר הנורא הזה שבתו של נקדימון בן גוריון - שנקרה לו חמה בעבורו, ושריב"ז חתם על כתובתה וקרא בה אלף אלפים דינרי זהב מבית אביה חוץ משל חמיה, בת ענוגה זו שלא הציבה מימיה כף רגלה על הארץ - היא עומדת עכשיו ברעב איום כזה ומלקטת שעורים מתוך גללי בהמתם של ערביים! ומובן כי לא רק בתו של נקדימון באה לידי רעבון מר וצרה גדולה כזאת!

ועל זאת בכה ריב"ז בכי מר מאד, אבל עם בכייתו - הכריז ואמר: 'אשריכם ישראל!', כי הנהגת הקב"ה עם כלל ישראל - היא למעלה מן הטבע, ומחוץ לסדר

הטבע, והא ראייה - שבזמן שישראל עושיין רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם, כלומר: אפילו הגבורים ביותר לא יוכלו לנצחם בשום ענין ואופן, וכן להיפוך - בזמן שאין עושים רצונו של מקום - נמסרים המה ביד אומה שפלה, ולא רק ביד אומה שפלה - אלא ביד בהמתן של אומה שפלה, ובר"י אנת והוכחה גמורה כי לא יעזוב ד' את עמו ביד עריצים ומחבלים, וידו עצמו כביכול נטויה עלינו - הן לטוב והן למוטב, וכמו שאמר הכתוב (תהלים כ"ג, ד'): "שבטך ומשענתך המה ינחמוני", כלומר: בין שנחת עלינו השבט, ובין מה שיש לנו לבטוח - והוא המשענת, מכיון שאני יודע שזה שבטך ומשענתך - שניהם ינחמוני כאחד!

ואכן, אם נסתכל בכל דברי ימי ישראל - נבאה הנהגה זו של השי"ת עם ישראל למעלה מדרך הטבע דוקא, כדי שנדע ונזכיר כי בניס אנו לד' אלקינו, והקב"ה מקפיד עלינו ומסובב כמה סיבות שלא נבוא ח"ו לומר: 'כחנו ועוצם ידינו עשה לנו את החיל הזה!', כמו שמצינו גבי גדעון ל', כשהלך להלחם עם מדין ועמלק ובני קדם - כתוב (שופטים ז', ב'): "ויאמר ד' אל גדעון רב העם אשר אתך מתת את מדין בידם, פן יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושעה לי וגו', וישב מן העם עשרים ושנים אלף - ועשרת אלפים נשארו, ויאמר ד' אל גדעון עוד העם רב, הורד אותם אל המים ואצרפנו לך שם וגו', ויאמר ד' אל גדעון בשלש מאות המלקקים אושיע אתכם ונתתי את מדין בידך, וכל העם ילכו איש למקומו".

הרי לנו מפורש בכתוב, שלפיכך ציוה השי"ת להשיב את העם אשר אתו - כי רב העם מתת את מדין בידם פן יאמרו ידינו הושיעה לנו", דהיינו שיתלו הנצחון בדרך טבעי, ורק בשלש מאות המלקקים - וגם הם רק בשופרות וכדים ריקים - הביסו את האויב והדפוס עד חרמה, כמבואר בפרשה שם, כדי להודיע ולהודיע כי לא נגעה בנצחונם גבורת אדם כלל - רק יד ד' עשתה כל אלה!

ההנהגה עם ישראל - למעלה מדרך הטבע

וזהו מה שאמר דוד המע"ה (תהלים כ', ח'): "אלה ברכב ואלה בסוסים - ואנחנו בשם ד' אלקינו נזכיר, המה כרעו ונפלו - ואנחנו קמנו ונתעודד". פירוש: מכיון שכל אומות העולם בוטחים בכח זרועותיהם ובדרך הטבע - לכן אם רק כרעו כבר נפלו לבלי קום, אבל אנחנו באים בשם ד' אלקינו - והיינו שאנו נתונים תחת הנהגת שמים למעלה מדרך הטבע, וכן אנו בוטחים ומזכירים דבר זה, לכן - "קמנו ונתעודד", כלומר: אפילו אם נפלו פעם - אין אנו נשארים בנפילה ח"ו, אלא קמנו מעודדים ומחוזקים - כי רואים אנו כי הבוי"ת מנהיג אותנו במדת הרחמים - למעלה מדרך הטבע, וכמש"נ.

וכן אנו רואים בכל הדורות, שהשי"ת מתנהג עם כלל ישראל שלא בדרך הטבע. וצא וחשוב גם מה שאירע בדורנו, שנאבדו יותר משה מליון יהודים - חורבן גדול ונורא כזה לא יכילנו הרעיון, שבאו עלינו הגרמנים ימ"ש בתחבולות כאלו, והולינו אותנו עם חכם ונבון כצאן לטבח יובל, והובילו אותנו יחד לתנורים, עשו מעצמותינו סבון לכביסה - ושרפו אותנו לאפר, ממש שוטרים אחדים הולינו רבבות אנשים נשים וטף להרוג ולאבד ביום אחד - בכל מיני מיתות משונות והמצאות חדשות ומתודשות האיך להרבות לנו יסורי מיתה וגסיסה וכדומה, אשר אם יהיו כל האגמים דיו וכל האילנות קולמוסים וכל השמים יריעות - לא יתמלאו סיפורי הצרות

והעינויים אשר עשו לנו צוררים אלו - אשר הם התרבותיים בכל העולם בעלי נימוס ודרך ארץ כלפי חוץ הנקראים אנשים אנושיים... היתכן כל זה אישר עברנו אנו בדורנו היה בדרך טבע? ! בלא שום ספק כי היה למעלה מדרך הטבע!

להורותינו כהיום הזה, כי אף שעוונותינו גברו ועלו למעלה ראש - אעפ"כ לא השליכנו מעל פניו, ומתוך צרה המציאנו פדות ורווחה בארצנו הקדושה, ואלמלא לא היו הנערים המנוערים מן המצות מתפארים בכחי ועוצם ידי עשתה לי החיל הזה - היה המצב שונה לגמרי, אבל עתה בענ"ה אנו רואים שכל המקומות שכבשו ישראל הוכרחו להחזיר, מפני ששכחו כי ד' פעל כל זאת, ויהיה רצון שירחם עלינו וישלח לנו משיחו הולך תמים בב"א.

ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו א, טו

מעשה שהיה בגאון רבי חזן מג'רבה, בנו של הגאון בעל "חקרי לב", שהיה דיין חריף וממולח וידע לחקור ולדרוש בכל דין עד שהיה מוציא דין אמת לאמיתו.

כה רבה היתה חכמתו עד ששמעו יצא לתהילה גם בין הגויים ולא פעם היו שופטיהם שולחים להיוועץ בו בסכסוכים שפרצו ביניהם ולא ידעו כיצד לישבם, והרב היה פותר כל מקרה על נקלה.

פעם אחת באו שלושה סוחרים לעיר וצורורות כספם בידם, ומכיון שלא הפירו איש בעיר החליטו להטמין את כספם מתחת לעץ תאנה עבות שצמח בקרבת מקום.

אחד מהסוחרים לא שלט ביצרו ובאישון ליל ניגש למקום המתבוא, הוציא את הכסף וטמנו במקום אחר...

לפני שעמדו לעזוב את העיר פנו השלושה לעץ התאנה, חפרו תחתיו וכמובן שלא מצאו מאומה. האשימו השלושה איש את דעהו ועד מהרה הגיעו אל שופט העיר.

שמע הלה את טענותיהם ולא ידע כיצד יש לפסוק בענין סבוך זה. משנאש כתב את סיפור המעשה במכתב ושלח אותו ביד בעלי הדין אל רבי חזן הדיין.

נכנסו השלושה אל רבי חזן ושטחו בפניו את טענותיהם: אחד מאתנו לקח את הכסף במרמה! טען בלהט כל אחד מהם.

שמע הרב את הדברים ואמר: תמה אני מדוע השופט שלח אתכם אלי?... מנין לי לדעת מי מכם דובר אמת ומי שקרן?... שובו אליו ואמרו לו כי אינני יכול לחקור בענין זה.

יצאו הסוחרים מבית הרב בדרכם לשוב אל השופט.

שלח הרב את שמשו שיחזיר אותם אליו וכאשר שבו אל הבית אמר הרב: השמיעו נא לפני את טענותיכם שוב, אולי אדע מה לפסוק.

שבו השלושה וטענו כאיש אחד: אחד מאתנו לקח את הכסף במרמה! כאשר סיימו אמר הרב: מכיון ששלח אלי השופט את בקשתו במכתב ראוי שגם אני אשיב לו את תשובתי במכתב. כתב הדיין מספר שורות על נייר, הטמין במעטפה חתומה ונתן בידיהם שימסרוה לשופט.

פתח השופט את המכתב וראה שהדיין כותב שם על אחד משלושת הסוחרים כי הוא הוא הגנב.

קרא השופט לשוטרי בית המשפט והם היכו את האיש עד שהודה בפה מלא כי אכן הוא הגנב.

השתומם השופט על חכמתו הרבה של הדיין, פנה השופט ובא אל בית הרב ובקש לדעת כיצד זה חרץ את דינו ממש כנביא!

לא נביא אני ולא בן נביא - אמר רבי חזן - אולם כאשר נכנסו השלושה הבחנתי כי שניים מהם נכנסים בבטחון ואילו השלישי נכנס בחשש ובפיק ברכיים. אלא שחששתי שמא חולה הוא או אינו חש בטוב על כן

(7)
שם

(8)

הדיין
שם
ג'ר

16

17

26

31

36

(6)

שילחתיים ופטרתיים מעלי. והנה, בצאתם הבריא האיש לחלוטין ויצא
ברגליים איתנות, שמח וטוב לב.
משום כך שבתי וקראתי להם לטעון את טענותיהם לפני וגם הפעם בא
אותו אדם בחשש ובפיק ברכיים.

(9)
שמ

מיד הבנתי - סיים רבי חזן - כי אדם זה הוא הנוכל שאותו אנו

מבקשים!

(10)
לפני
דין

(11)
התשובה
300 / 10

כי המשפט לאלהים הוא (א' י"ז)
כפי שידוע, המנהג בבתי משפט של אומות העולם, כי אחרי ששומעין
השופטים את טענות בעלי הדין ואת דברי העדים ודברי הקטיגור וסניגור
ומכירים בטיב הענין — אחרי כל זה הם עוזבים את אולם המשפט ואת
בעלי הדין ובכניסין ללשכה אחרת בהאולם להתיישב על תוצאת פסק הדין,
אבל בדיני ישראל המנהג להיפך, כי הם שולחים מעליהם את בעלי הדין
להגדר אחר זהם ושארית על מקומם לחקור הדין.

וכך מפורש בגמרא סנהדרין (ל"א א'), כך ה"י מנהגם של (דיינים)
בקיי הדעת שבירושלים, מכניסין לבעלי הדין ושומעין דבריהם ומכניסין
את העדים ושומעין דבריהם ומוציאים אותם לחוץ (כלומר מחוץ לאותה
לשכה) ונושאים ונותנים בדבר, ע"כ.
ואפשר להטעים מנהג זה (שהוא בהיפך ממנהג דייני האומות, כמו
שבארנו) עפ"י הפסוק שלפנינו כי המשפט לאלהים הוא, ובא באורו
בתהלים (פ"ב א') אלהים נצב בעדת אל, ועל זה אמרו בסנהדרין (ו' וז'),
כי בשעה שיושבים דיינים למשפט שורה השכינה אצלם, ואם כן, אין מן
הכבוד ללכת ממקום השראת השכינה, ולכן נשארים במקומם.
ומה שראו חז"ל להבין לשון הפסוק הנזכר אלהים נצב בעדת אל,
דמוסב על סנהדרין — יתכן דסמכו על מה שמצינו בתורה שם "עדה"
מפורש על סנהדרין, בפרשת מסעי (ל"ה כ"ד) ושפטו העדה, ויתכן
ביחס שם עדה לסנהדרין על שם הפסוק ויקם עדות ביעקב (תהלים, ע"ח
ח'), ובישעיה (ח' ט"ז) צור תעודה, והסנהדרין הם מקור וצור התורה

שקדושתה בטלה על-ידי גלות בבל וקדושת עזרא הקיימת
לעולמי-עד על פי הכלל ש"קידשה לשעתה — קידשה לעתיד
לבוא" וגם בביאת הארץ על-ידי המלך המשיח, שתהיה
הכבירה והנהדרת מכל קודמותיה, לא יתחדש בה דבר עפ"י
ההלכה. אין זו כניסה חדשה לארץ — אלא המשך לכניסה
לארץ וקידושה בימי עזרא. ובאמת — כך שמעתי פעם ואיני
זוכר כרגע ממי שמעתי — עפ"י ההלכה אין אחיזה לא
לחורבן בית-המקדש ולא לחורבן ארץ-ישראל. ההלכה אינה
מכירה במציאות כזאת של חורבן. רק חורבן ראשון הוא
עובדה הלכתית, שכן נקבע על פי הנביאים, מה שאין כן
חורבן בית-שני שלא היו בו נביאים וחורבן שלא עפ"י
נביאים אינו חורבן, וממילא אין ביאת מלך המשיח אלא
המשך של ביאת עזרא ומה שאירע בינתיים אין לו כל מעמד
או תפקיד בהלכה.

כיבוש יהושע וקידוש עזרא

כמה פעמים באו ישראל לארץ-ישראל בעבר וכמה פעמים
יבואו אליה בעתיד ו אינני מתכוון לשאלה היסטורית, אלא
לשאלה הלכית וכאן לפי הרמב"ם קיימות בסך הכל, בעבר
ובעתיד גם יחד, שתי ביאות והכל תלוי בכך כמה פעמים
נתקדשה ארץ ישראל, שכן ביאת כלל ישראל לארץ ישראל
יש עמה קידוש הארץ.

לפי הרמב"ם שתיים הן, איפוא, הכניסות לארץ. ביאת
יהושע שקידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא וביאת
עזרא שקידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא; ואילו ביאת
מלך המשיח הוא המשך לקדושה השניה של הארץ על ידי
עזרא. מדוע חזקה קדושת עזרא שעומדת גם לעתיד לבוא יותר
מקדושת יהושע שאינה אלא לשעתה? השאלה נשאלת על
ידי הרמב"ם עצמו, אף הוא השיב עליה בסברא שבמשקל
ראשון נראית כלא-מובנת.

בגמרא (רי' יבמות טז, א; שבעות טז, א) יש מחלוקת
בענין זה ויש מן הראשונים הסבורים שארץ-ישראל נתקדשה
בעבר בלבד שתי פעמים, פעם אחת בימי יהושע ופעם שנייה
בימי עזרא, אך שתי הקדושות הללו בטלו (כך פוסק בעל
"התרומה" ופסק-דינו משמש יסוד להיתר המכירה של כל
ארץ ישראל לגוי כדי לעבוד בשביעית, מכיוון שהקדושה
בטלה עם החורבן ובימינו אינה אלא מדרבנן ויש כוח לנכרי
להפקיעה). לפי דעה זו יש שלוש ביאות לארץ-ישראל: שתיים
בעבר, קדושה שקידשה יהושע וקדושה שקידשה עזרא
(והשלישית שתהיה, אם ירצה השם, בביאת מלך המשיח —
סך-הכל שלוש ביאות לארץ. ואולם, לפי הרמב"ם (הלכות
בית הבחירה, פ"ו) יש רק שתי כניסות לארץ: כניסת יהושע

כך כתב הרמב"ם בהלכות בית הבחירה (פרק ו הי"ד):
"כל מקום שלא נעשה בכל אלו וכסדר הזה — אין קידוש
גמור וזה שעשה עזרא שתי תודות (נחמיה יב, לא), זכרון
הוא שעשה ולא במעשיו נתקדש המקום, שלא היה שם לא

(12)

12

בטלה הקדושה שקידש יהושע בכיבושו, אבל לא כן בבית שני; מסתבר שהקדושה של עזרא לא מכוח קידוש של כיבוש באה אלא מכוח קדושת-השכינה שחלה בבית שני — לא על המקדש וירושלים בלבד אלא על כל אדף ישראל.

לאמיתו של דבר, כל הבעייה של קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא תלויה בעניין אחד והוא עניין הבחירה; הקדושה לעולם באה לאחר שה' בחר, וארץ בחירות הן: בחירת ישראל ("הבחר בעמו ישראל"), ואין קדושתה בטלה; בדומה לה בחירת כהנים, בחירת לכות בית דוד ובחירת מקדש וירושלים. ההכרעה בשאלה אם הקדושה היא לשעתה ובטלה או נמשכת לעתיד לבוא, תלויה בשאלה אם יש בקדושה זו אלמנט של בחירה או אין בה אלמנט זה. קדושת ארבעת הדברים הללו שנבחרו על ידי הקב"ה איננה יכולה להבטל עולמית.

מה דינה של קדושת ארץ ישראל כולה, כלומר האם היא ארץ נבחרת או לא? אין כוונתי לתשובה "ציונית" או אנטי-ציונית לשאלה זו, אלא לתשובה הלכתית. מה היא ארץ ישראל בעיני ההלכה? אם פוסקים כי קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא בשר, קדושותיה (כדעת "ספר התרומה") — הרי נעדר אלמנט "הבחירה" מן הארץ. אך הרמב"ם לא כך פסק, ברגע שקבע כי ירושלים יש בה אלמנט הבחירה, לא רצה לחלק בינה לבין שאר ארץ-ישראל ופסק שאם אמנם הקדושה שבאה מחמת כיבוש יהושע בטלה, הרי קדושתה מימי עזרא שרירה וקיימת, כלומר הארץ היא נבחרת. אילו שאלתם אותי, הייתי אומר שאני מסכים עם הרמב"ם, לא מפני שאני "ציוני" או "מזרחי" אלא מתוך

הסקת המסקנה מן המקורות. מה שנוגע לירושלים נאמר. בה (מלכים א, ח, טז) — "מן היום אשר הוצאתי את עמי את ישראל ממצרים לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל" — כלומר, מכל ארץ-ישראל לא בחרתי בעיר אלא בירושלים בלבד שנבחרה מתוך ארץ-ישראל, אבל גם ארץ-ישראל עצמה היא נבחרת לקדושה, שהרי כך שנינו במשנה (כלים פ"א מ"ו): "עשר קדושות הן, ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות", אחריה באות במעלות הקדושה עיירות המוקפות חומה ואחר כך ירושלים, לפנים מן החומה, הריהבית העזרה וכו' עד לשיא הקדושה: קדש הקדשים, "שאין נכנס לשם אלא כהן גדול ביום הכיפורים בשעת העבודה". ממשנה זו: אנו למדים כי ארץ-ישראל היא כמין בסיס לפירמידה רבת-קומות של קדושה ובלעדי הבסיס הזה כל הפירמידה כולה מתמוטטת. אילו לא היתה ארץ ישראל נבחרת אף היא — לא היתה מנויה בין עשר הקדושות הללו.

קדושה נבחרת פירושה קדושה של השראת השכינה. בימי יהושע וכל ימי בית ראשון לא היתה לארץ קדושה נבחרת, אלא קדושת כיבוש, שהרי קדושה זו בטלה וקדושת בחירה אינה בטלה לעולם. לעומת זאת היתה הקדושה של ימי עזרא קדושה נבחרת — זו נבחרת בכך אם יש בה השראת השכינה של "לפני ה'". כך אומרים חכמינו ז"ל (מכילתא פתיחתא כה) ש"אין השכינה נגלית בחוץ-לארץ" ואצל יונה כתוב "כי מלפני ה' הוא בורח" — להיכן ברח מלפני ה' לחוץ לארץ.

בימי יהושע לא היתה קדושה נבחרת זו יכולה לחול, כיוון שלא היה עדיין בית-הבחירה במציאות וקדושת ארץ-

מלך ולא אורים ותומים ובמה נתקדשה? (כאן הוא מדבר בקדושת המקדש בימי בית שני ולא בקדושת הארץ) בקדושה ראשונה שקדשה שלמה שהוא קידש את העזרה ואת ירושלים לשעתו וקידשן לעתיד לבוא."

הרמב"ם מחלק בין קדושת מקדש שקדושה ראשונה קיימת בו גם לעתיד לבוא לבין קדושת הארץ שקדושה ראשונה בטלה ורק קדושה שנייה קיימת לעתיד לבוא (שם, ח"ט"ז): "ולמה אני אומר במקדש וירושלים, קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולעתיד לבוא ובקדושת שאר ארץ ישראל לעניין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן לא קידשה לעתיד לבוא? לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה — ושכינה אינה בטילה, והרי הוא אומר (ויקרא כו, לא) והשמותי את מקדשיכם, ואמרו חכמים (משנה במגילה) אעפ"י ששוממין הם בקדושתם הם עומדים, אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כיבוש רבים, וכיון שנלקחה הארץ מידיהם, בטל הכיבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית, שהרי אינה מן ארץ ישראל". ושוב: "וכיוון שעלה עזרא וקידשה לא קידשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה, ולפיכך כל מקום שהחזיקו בו עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השניה, הוא במקדש היום ואף על פי שנלקחה הארץ ממנו וחייב בשביעית ובמעשרות על הדרך שביארנו בהלכות תרומה."

קדושת מקדש היא השראת השכינה וזו אי אפשר לה שתתבטל; קדושת הארץ של יהושע היתה מכוח כיבוש — בא כוח כובש אחר ומבטלה. אבל, מדוע לא תתבטל קדושת עזרא ומפני שעזרא לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה."

גידרה של "חזקה" בהלכה, הוא פשוט בהתיישבות, בהיאחזות, בהפיכת שממה ליישוב, בלשון אחרת: "קולוניזציה", אבל במה יפה כוחה של "קולוניזציה" מכוחה של "אוקופציה" ו אם כיבוש יהושע נתבטל על-ידי כיבוש בבל, הרי גם ההתיישבות של עזרא בטלה כשכבשו הרומאים את הארץ בחורבן בית שני, עשו שמות בארץ, עקרו יישובים ושרפו שדות ו מה איפוא ההבדל בין "הכיבוש" של יהושע ל"חזקה" של עזרא — הרי שניהם בטלו עם החורבן?

מעניין שהרמב"ם מזכיר עניין זה של בטול קדושת יהושע לעומת קיום קדושת עזרא אף קודם לכן, בהלכות תרומות וכן בהלכות שמיטה ויובל ושם אינו מבאר למה נשתנו שתי הקדושות. רק כאן בהלכות בית הבחירה, לאחר שמתח קו בין קדושת מקדש שאינה בטילה לקדושת הארץ העשויה להיבטל — רק כאן בא לבאר את ההבדל בין יהושע לעזרא. נראה מכך, כי אותו תירוץ המסביר את ההבדל בין קדושת מקדש לקדושת הארץ, בין קדושת שלמה לקדושת יהושע הוא זה: התירוץ המסביר את ההבדל בין קדושת יהושע לקדושת עזרא. במלים אחרות: שקדושת עזרא היתה בדרך השכינה וקדושת יהושע בדרך הכיבוש. וכמו שבבית-המקדש, מקום השראת השכינה, אי-אפשר לומר קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא, שהרי קדושת השכינה שרויה גם כשהבית חרב, קודש ושממון — אינם תרתי דסתרי, אף על פי ששוממין בקדושתן הם עומדים, כך גם בקידוש עזרא, אין השממה מוציאה את הארץ מקדושתה.

כיבוש ושממה — הללו תרתי-דסתרי הם. ומשום-כך

8

(13) ט

אין נתקדשה הארץ בימי עזרא? בחזקה? חזקה כשלעצמה
 אינה מקדשת! בניין המקדש, בניין בית-הבחירה הוא
 שקידש את ארץ ישראל! הקדושה לא הלכה הפעם מן
 ההיקף, מן הפריפריה אל המרכז — אלא להיפך, הקדושה
 הופיעה במרכז, ומן הפנים פשטה החוצה כמעין נובע
 והציפה את כל סביבות ירושלים ומשם הלאה את כל ארץ-
 ישראל, עד שנתקדשה ארץ ישראל כולה.

הרי שהמקדש של ארץ ישראל בימי עזרא היה בית
 המקדש, בית בחירה, מקום השראת השכינה ולפיכך פסק
 הרמב"ם כי קדושת הארץ שקידשה עזרא היה בית המקדש,
 בית-הבחירה, בדיוק כמו שקדושת שלמה לא בטלה, מפני
 ששכינה אינה בטלה.

מעניינת הגמרא במסכת שבועות (טז, א) כי עזרא
 העמיד שתי תודות גדולות בזמן שקידש את ירושלים, ושואלת
 הגמרא למאן דאמר קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא
 — הרי שלמה כבר קידשה ולמה היה עזרא צריך את שתי
 התודות הגדולות? ומשיבה הגמרא: "זכר בעלמא הוא
 דעביד". גם הרמב"ם בפ"ו מהלכות בית בחירה כותב: "וזה
 שעשה עזרא שתי תודות זכרון הוא שעשה שלא במעשיו
 נתקדש המקום".

מה טיבו של זכרון זה?

ההסבר הוא, כי אכן את המקדש לא היה עזרא צריך
 לקדש, שהרי מקודש ועומד היה מימי שלמה; גם את
 ירושלים לא היה צריך לקדש — אבל את ארץ ישראל כולה
 מוכרח היה לקדש ע"י בניין המקדש ובניין ירושלים, ומשום-
 כך העמיד את שתי התודות על החומה להראות שבניין
 החומה יש בו כדי להקרין על סביבותיו ולקדש בקדושת
 זשכינה את ארץ ישראל כולה. והוא שאומרת הגמרא:
 זכר בעלמא הוא דעביד".

ישראל כארץ נבחרת משתלשלת ובאה אליה מקדושת
 המקדש ובית הבחירה. "עשר הקדושות" הן למעשה בחירה
 אחת. בכיבוש יהושע לא היה בית-המקדש (כל מזמור קל"ב
 בתהלים עוסק בגעגועים למדש, והבחירה של ירושלים
 מופיעה בימי דוד רק לאחר שבש את גורן ארנון היבوسی).
 כיבוש יהושע חל בזמן, כאשר עדיין לא היתה קדושת ירושלים
 ובית-הבחירה שתקרין קדושה על ארץ-ישראל כולה. כיבוש
 יהושע התחיל על הגבולות, מיריחו לנגב. משם לחוף הים
 עד לעכו. ולגליל עד לארץ נפתלי. כל חלק שנכבש נתקדש
 עם כיבושו. כך הלכה קדושת-הכיבוש ועברה ממקום למקום
 עד שהגיעה, רק בימי דוד, לירושלים, ובירושלים נבנה רק
 לאחר-מכן, בימי שלמה, בית-הבחירה. כך שארץ-ישראל
 נתקדשה בכיבוש עוד לפני שהיתה קדושת בית הבחירה
 ואותה קדושה ראשונה, קדושת יהושע, היתה בה קדושה של
 כיבוש הבטל עם כיבוש הבא אחריו, ולא היה בה אלמנט
 הבחירה שקדושתה אינה בטלה עולמית. בית ראשון בא
 לעולם, לאחר שארץ-ישראל כבר נתקדשה והיתה כאן כאילו
 קדושה מן החוץ אל הפנים, מן הפריפריה שנקבשה-נתקדשה
 תחילה למרכז שנכבש-נתקדש אחר-כך.

ואולם, שונה היה המצב בימי עזרא. כשהרמב"ם מדבר
 על "חזקה שהחזיקו בה עולי בבל" — היכן היתה חזקה
 זו? לא בפריפריה, אלא מיד במרכז, בירושלים. המלאכה
 הראשונה שעשה עזרא לא היתה לגאול את ארץ-ישראל,
 אלא לבנות את בית המקדש, לשקם את חומות ירושלים.
 כמוכן שלשם כך צריך שיבואו יהודים לארץ-ישראל. כדי
 שלא יהיה הבית בנוי בארץ מלאה עממים. כך כתוב (עזרא
 א, ה): "ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימין והכתנים
 והלוויים, לכל העיר האלהים את רוחו לעלות לבנות את בית
 ה' אשר בירושלים: וכל סביבתיהם חזקו בידיהם בכלי
 כסף בזהב, ברכוש ובבהמה ובמגדנות", וכן (שם ב, א):
 "ואלה בני המדינה העולים משבי הגולה... וישבו לירושלים".
 המרכז לעליית עזרא — היה ירושלים.

טעם לשם: "כרם ביבנה"

ימים אלה, בהם אנו מתאבלים על חורבן ירושלים והמקדש, כוללים גם
 אבלות על גלות הסנהדרין. ארבעים שנה קודם החורבן, גלתה הסנהדרין
 ממקום מושבה בעזרה, לאזור החנויות שבקרבת הר הבית (שבת טו.). גלות
 זו של נושאי התורה, של שדרת-הרוח בישראל, הקדימה - ולמעשה
 בישרה - את החורבן המעשי של ירושלים, שבעקבותיו הרחיקה הסנהדרין
 לגלות ליבנה (ר"ה לא). היינו: החורבן העיקרי הוא הפגיעה בדוח העם,
 בתורה; בעקבותיו - התמוטט מאליו היכל-ה' (יבית שרוף שרפתם" - סנה' צו:).
 כשישבה הסנהדרין ביבנה, פונתה בשם חדש: "כרם ביבנה"; ומדוע? - מפני
 שחבריה ישבו שם שורות שורות, כגפנים בכרם (שהש"ר ח, יא, "כרם"). וקשה:
 וכי צורת הישיבה קובעת שם לסנהדרין? ואם בעת שהסנהדרין גלתה
 לאושא (ר"ה שם) היו יושבים בה בצורת משולש - וכי היתה נקראת "משולש
 באושא"...? מדוע הנציחו לדורות, את סדר הישיבה של הסנהדרין ביבנה? -
 רש"י כבר כתב על כך, אך אולי מותר להוסיף בעז"ה את הנראה לענ"ד:
 צורת הישיבה ביבנה, מעידה על חסדונה של סנהדרין זו, לעומת התקופה
 בה ישבה בעזרה. כי במקדש, היו דנים גם דיני נפשות, ואז היו הדיינים
 חייבים לשבת בחצי גורן עגולה, "כדי שיהו רואין זה את זה" (סנה' לו:
 ע"ש). אך כעת, ביבנה - בטלו דיני נפשות! כעת יושבים חברי הסנהדרין
 בכוונה שורות-שורות ישרות, זו אחר זו, כדי לרמוז שכבר אין בסמכותם

(14) ט
סנין 3

9

לדון נפשות; לרמוז, על ירידת קרן התורה והחלשת סמכותם. כי כשהתורה שבעל-פה - הסנהדרין - יושבת בעזרה, הריהי יונקת כוח וסמכות מן התורה שבכתב שבקודש-הקודשים. ואף, שגם לסנהדרין שביבנה חייבים לציית - כפי שחייבים לציית לחכמי ישראל כיום - אך הדין של זקן ממרא, למשל, אינו נוהג כשאינם יושבים בירושלים (סנה' יד:). כי אין להם את הקדושה, את הסמכות, ששאבו ביושבם לצד המזבח כשהכהנים בעבודתם. אדם, מושפע ממראה עיניו. התוצאה הנראית ביותר לעין של החורבן, היא הריסת המבנה המפואר של המקדש. לכן בא השם "כרס ביבנה", ומדגיש את הפגיעה האנושה של החורבן בתורה; בסמכות התורה שבעל-פה.

15

אמנם, מאז ימי כרס ביבנה הוסיפה התורה וירדה פלאים: הסנהדרין בטלה

כליל, בטלו תנאים ואמוראים, חכמת התורה ויראת-ה' הלכו ונדלדלו - הכל בגין החורבן. בימי המקדש, העולה לירושלים היה רואה בעיניו כהנים בעבודתם, מלך בכבודו וסנהדרין על מושבה - ומיד היה מתקיים בו "למען תלמד ליראה את ה' אלקיך כל הימים!" (דברי יד, כג). ואילו כיום, בטלה השפעה זו שבראיה (אמנם השפעה פנימית, סגולית, קיימת ודאי גם כיום). פגיעה נוספת של החורבן בתורה, היא בכך שלגולים בחו"ל חסרות רבות מתר"ג המצוות, וגם הנוהגות שם, הן רק בבחינת "הציבי לך ציונים" (ירמי לא, כ. וכדברי רש"י [דברי יא, יח] ורמב"ן [ויקי יח, כה]). גם לנו חסרות המצוות התלויות במקדש, וחלק גדול מהמצוות התלויות בארץ, חיובן רק מדרבנן.

אין הקב"ה שורה בכלל ישראל אלא כשהם ביחד

מדוע נענשו ישראל על עוון שנאת חינם דוקא בחורבן הבית?

מדוע אין השכינה שורה אלא כשישראל מאוחדים?

16
313

"מקדש שני, שהיו עוסקין בתורה ובמצות וגמילות חסדים, מפני מה חרב, מפני שהיתה בו שנאת חנם"

יבשעת הכעס נתעלה וישב במרום מרומים, וצועקן ישראל ואין עונה להן, ובוכן ואין קולם נשמע, וגזורים צום יושבין ומתפלשין בעפר, ומתכסין שקין ומורידין דמעות כנחלי מים, ובוכין מגדולים ועד קטנים, ואינן נשמעים. וכל כך למה, מפני שנאת חנם שהוא קשה מלפני הקב"ה מכל עונות וחטאים שבעולם" (מדרש פתרון תורה, סוף פ' האזינו)

השראת השכינה רק כאשר ישראל באחדות

כדי לבאר ענין זה יש להקדים, שכל עיקרו של בית המקדש נועד להשראת השכינה בישראל, כמו שנאמר בתחילת הציור על עשיית המשכן (שמות כה, ח): "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם"², וכפי שנאמר

לאחר מכן (שם כט, מד-מה): "וקדשתי את אהל מועד... ושכנתי בתוך בני ישראל"³.

והנה, השראת השכינה בישראל אינה יכולה להתקיים אלא כאשר כלל ישראל נמצאים באחדות גמורה, וכפי שכתב הגר"א (בביאורו למשלי ג, יט): "כאשר ישראל באחדות או השכינה שורה בישראל... אבל כאשר מדנים בין אחים, או זגעלה נפשי" (ויקרא כ, ל).⁶

מדברי חז"ל אלו מבואר, כי עוון שנאת חינם הוא הדבר העיקרי אשר גרם לחורבן בית המקדש. ואכן, כבר בתחילתה של מגילת איכה נרמז ענין זה, וכפי שכתבו הראשונים (סמ"ק מצוה ח, וכן הוא בדרשות מהר"ח אור זרוע סי' טו): "ונרמז בראשי תיבות "איכה יושבה בדרך העיר רבתי עם היתה" - איכה רעה... כי גדול עונש שנאת חנם מאד, כי אותם שהיה בהם ג' עבירות נגאלו אחר שבעים שנה, ואותם שהיה בהם רק שנאת חנם לא נתגלה קצם"¹.

ולכאורה יש להבין, הן אמנם שחטא שנאת חנם לא נתגלה קצם"¹.

ולכאורה יש להבין, הן אמנם שחטא שנאת חנם לא נתגלה קצם"¹.
חינם עוון גדול הוא עד מאוד, אך מדוע נענשו ישראל דוקא בחורבן בית המקדש? מדי השייכות בין עוון זה ובין חורבנו של בית המקדש?⁶

**הקמת המשכן ובית המקדש
ב'הקהל'**

על פי דברים אלו, נראה לבאר ענין נוסף. כאשר ציוה משה את ישראל על הקמת המשכן, נעשה הדבר ב'הקהל', כמו שנאמר: (שמות לה, א-יא): "ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אלהם... וכל חכם לב בכם יבאו ויעשו את כל אשר צוה ה', את המשכן וגו'", ואף חנוכת המשכן נעשתה ב'הקהל', כמו שנאמר ביום הראשון למילואים (ויקרא ח, א): "ואת כל העדה הקהל אל פתח אהל מועד".

17
ש

והנה, אף בחנוכת בית המקדש, מוצאים אנו את ענין ה'הקהל', וכפי שנאמר בספר מלכים (א ח, א-ב): "אז יקהל שלמה את זקני ישראל את כל ראשי המטות נשיאי האבות לבני ישראל אל המלך שלמה ירושלם להעלות את ארון ברית ה' מעיר דוד היא ציון. ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל". והדברים אומרים דרשני, למה נערך ענין זה דוקא כאשר מקימים או חונכים את בית המקדש?

וזמצינו בחז"ל שביארו ענין זה ואמרו (סדר עולם פט"ו): "אז יקהל שלמה וגו" - מלמד שאין השכינה שורה אלא בהקהל, וכן הוא אומר (בבהש"ר השכינה במשכן): "ירא כל העם וירנו" (ויקרא ט, כד)... ובמתן תורה הוא אומר (שמות יט, יא): "כי ביום השלשי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני, ובבית העולמים הוא אומר (דברי הימים ב ז, א-ג): "וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מהשמים וגו' וכבוד ה' מלא את הבית וגו', וכל בני ישראל ראים בדרת האש וכבוד ה' על הבית"⁶.

זהו אם כן טעמו של ה'הקהל' אשר היה ביסודם של המשכן ובית המקדש, שקיון שמקום זה נועד להיות מקום השראת השכינה בישראל, היה צורך שיוקם ויתחנך במעמד כל ישראל, שכן "אין השכינה שורה אלא בהקהל"⁷.

שנאת חינום - הפך השראת השכינה

מעתה יתבאר היטב מדוע גרמה שנאת חינום שייעשו ישראל דוקא בחורבן בית המקדש, שכן מהותה של שנאת חינום היא פירוד הלבבות והיפך האחדות⁸, ופירוד זה הינו ההיפך המוחלט של יסודו של בית המקדש - "אין השכינה שורה אלא בהקהל", וכפי שכתב המהר"ל (נצי"ק ישראל פ"ד): "ומפני כך נחרב הבית בשביל שנאת חנום, שנחלק לבבם, והיו מחולקים, ולא היו ראויים למקדש אשר הוא התאחדות ישראל".

וכן מצינו בחז"ל (תנחומא בהעלותך ט"א, ועין ספורנו במדבר ג, א) שדרשו את הפסוק (עמוס ט, א): "הבונה בשמים מעלותיו ואגדתו על ארץ יסדה" - ואמרו: "משל למה הדבר דומה, לפלטרין (ארמון) שהיתה בנויה על גבי הספינה, כל זמן שהספינות מחוברות, פלטרין שעל גביהן עומדת, לפיכך נאמר: 'הבונה בשמים מעלותיו', אימתי כביכול כסאו מבוסס למעלן, בזמן שישראל עשויין אגודה אחת", וכן אמרו במדרש (תנחומא נצבים י"א א): "כשהן אגודים מקבלין פני שכינה".

ובספר חבדנים (מצות תשובה פ"ז) כתב בשם הוזהר לבאר את הכתוב (איוב כג, יג): "והוא באחד ומי ישיבנו", שהקב"ה אינו שורה בכלל ישראל אלא כשהם "באחד" - בלב אחד. בלא קנאה - דוגמת מלאכי השרת, עליהם נאמר (תפילת יוצר אור): "וכולם מקבלים עליהם עול מלכות שמים... כולם כאחד".

בנין המשכן - בשליחות כל ישראל

ונראה, שמטעם זה מוצאים אנו, שתרומת המשכן הובאה מנדבת כל ישראל, כדי שיהיה מקום שכל ישראל יש להם חלק בו, כמו שנאמר (שמות לה, כא-כד): "ויבאו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אתו הביאו את תרומת ה'... וכל איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן... הביאו... וכל אשר נמצא אתו עצי שטים לכל מלאכת העבודה הביאו, וכל אשה חכמת לב בידיה טוו"⁴.

נבפרט ניכר הדבר ביסודותיו של המשכן - האבנים - אשר נעשו מימחצית השקל' (שמות לה, כה-כז), וכל העם היו שוים בנתינתם, ככתוב (שם ל, ט): "העשיר לא ירבה וזהדר לא ימעט ממחצית השקל". לרמזו על כך שהמשכן הוקם על ידי כל ישראל כאחד.

גם השבטים מהם נבחרו העוסקים במלאכת המשכן - שבט יהודה ממנו נבחר בצלאל בן אורי, ושבט דן ממנו נבחר אהליאב בן אחיסמך - באו להורות על ענין זה, שכן שבט יהודה היה הראשון למסעות (במדבר י, יא) ואילו שבט דן היה ה'מאסף לכל המחנות" (שם, כה), וכל זאת כדי להודיע ולגלות שמלאכת בניית המשכן נקראת על שם כל שבטי ישראל - בשליחות כולם כאחד⁵.

כרם ינום היו הוצאות הוצאות
שנאת חינום
היה צורך שיוקם ויתחנך במעמד כל ישראל, שכן "אין השכינה שורה אלא בהקהל"⁷.

11